Dimensiunile etica si estetica ale experientei erotice

CALIN SAPLACAN

lector univ. drd., Facultatea de Teologie Greco-Catolica a Universitatii Babes-Bolyai. Preda cursuri de *Etica familiei, Doctrina sociala a Bisericii, Bioetica, Antropologie crestina*. Este doctorand al Catedrei de Filosofie Sistematica a Universitatii Babes-Bolyai si al Institutului Catolic din Toulouse. A publicat articole si studii în volume colective si în reviste de specialitate.

Exista o asemanare izbitoare intre experienta erotica si experienta estetica, deoarece amandoua se raporteaza la dorinta, la placere, la frumusete, etc. In cultura actuala se vehiculeaza ideea ca eroticul este o arta. Daca etica interogheaza relatia erotica in dimensiunea ei intersubiectiva, in raportul cu celalalt, estetica se autorizeaza de un alt tip de cunoastere a relatiei erotice, diferita de cea etica, care se raporteaza la sensibilitate, poezia gesturilor, senzatii, etc. pe care le reveleaza in subiect. Articolul urmareste sa discearna aceasta specificitate a esteticii si relatia ei cu etica in cadrul experientei erotice.

Introducere

Daca etica interogheaza relatia erotica in dimensiunea ei intersubiectiva, in raportul cu celalalt, estetica se autorizeaza de un alt tip de cunoastere a relatiei erotice (diferita de cea etica) : sensibilitatea, poezia gesturilor, senzatiile, etc. pe care le reveleaza in subiect. Sa urmarim care este aceasta specificitate a esteticii si care este relatia ei cu etica prin prisma lui Xavier Lacroix[1] .

Dimensiunea estetica a experientei erotice

Exista o asemanare izbitoare intre experienta erotica si experienta estetica ne spune Xavier Lacroix, prin raportarea amandoura la dorinta, la placere, la frumusete, etc. In cultura actuala se vehiculeaza ideea ca eroticul este o arta. Nu se vorbeste azi in termeni de «arta de a face dragoste ?»

Desigur experienta estetica asa cum este traita in relatia erotica ne permite sa sesizam prezenta celuilalt prin senzatii, prin frumusete, prin expresie. Noi comunicam cu aceasta prezenta : suntem miscati, emotionati, avem placere. Experienta estetica ne plonjeaza intr-o lume a vietii, deschizandu-ne unei prezente. Putem discerne in experienta estetica a relatiei erotice un retur asupra sa si o deschidere inspre alteritate care se inscriu in aceeasi miscare : a obtine placere inseamna a obtine placere de la cineva... Deci placerea deschide inspre o relatie.

Aceasta deschidere inspre celalalt, prin placere, ne situeaza in campul eticii. Dar, cum putem vorbi de un teren etic cand in voluptatea erotica, egoismul si altruismul merg impreuna ? „*Daca eroticul nu este realizare a orientarii etice, placerea poate sa fie figura, schita sau indicatia*"[2] , deoarece placerea este *„semnul unui bine"*[3] ne raspunde autorul. Cum ? Mai intai prin *gratuitatea* care o caracterizeaza si care rupe cu rationalitatea care domina societatile si existentele noastre. Daca gratuitatea erotica permite de a considera placerea erotica ca si o astampararea a nevoilor sale, in acelasi timp ea imprima uniunii trupesti (pornind de la frumusetea gesturilor, a poeziei formelor, etc.) un caracter de joc si de celebratie. Ludicul si moralul nu se opun in mod necesar. Prin *joc* corpul celuilalt este valorizat si pus in evidenta. O alta trasatura a placerii este *nestapanirea*, non-controlul placerii. Nestapanirea poate constitui o valoare, prin atitudinea sa de abandon la placere : „*o incapacitate sau refuzul de a se abandona placerii nu ar fi semn al unui orgoliu de spirit ?*"[4] Pentru a se construi etic, omul trebuie sa plonjeze in lumea vietii. Autorul ne indica faptul ca o analogie intre abandonarea in placere si abandonarea spirituala este posibila. Eroticul, estetica si mistica se incruciseaza.

Dar daca estetica aduce valori proprii uniunii trupesti, diferite de cele etice, oare putem sa sustinem fundatia unei etici care are la baza estetica experientelor erotice (prin prisma senzatiei si a placerii) ?

Esecul unei etici care are la baza estetica experientei erotice?

Chiar daca este tentanta, spune Xavier Lacroix, constructia unei etici care are la baza estetica ramane de neconceput. Care sunt argumentele aduse in acest sprijin ? Sa spunem de la inceput ca autorul nu vizeaza inlaturarea – dimpotriva el o considera necesara – luarea in consideratie a placerii inteleasa ca cautare estetica in constituirea eticii. Ceea ce doreste sa sublinieze el este caracterul dramatic al unei etici bazata pe placerea simturilor, a imaginatiei, a viselor, etc. Lucrarile lui M. Maffesoli[5] si Michel Foucault[6] l-au inspirat in demersul sau. O etica care are la baza estetica relatiilor erotice esueaza din doua motive.

Primul motiv, pus in evidenta de M. Maffesoli, este legat de individuatia subiectului. Intr-adevar daca orice judecata etica este numai expresia unei senzatii, a unui sentiment, putem atunci sa ne imaginam dificultatea identificarii senzatiilor si sentimentelor dupa fiecare situatie. O astfel de situatie pune in pericol insasi

individuatia subiectului, care este aruncat la indemana sentimentelor, se gaseste in incapacitatea de a gasi o identitate. Al doilea motiv al eseculi unei etici care are la baza estetica experientei erotice este pus in evidenta pornind de la dificultatea lui M. Foucault de a construi o *«estetica a existentei»*. Fara sa intram in detaliile demersului sau, sa amintim ca Foucault incearca sa construiasca un proiect al unei etici a preocuparii de sine : *«Elaborarea unei forme de raport la sine care sa permita individului sa se constituie ca si subiect al unei conduite morale»*[7] Supozitia lui Foucault, ca preocuparea de sine este in sine etica, a fost criticata de Lacroix deoarece ea eschiva raportul dintre etica si morala (raportul la lege), precum si semnificatia alteritatii in constituirea eticii.

Altfel spus, esecul unei etici care are la baza estetica relatiilor erotice, consta in faptul ca subiectul este urmarit de narcisism si de egoism ; ca adevarul unei relatii, raportul la lege, reciprocitatea, responsabilitatea... care sunt chestiuni etice (raportul la celalalt)... pot fi compromise.

Dorim sa recuzam o atitudine atat de intransigenta din partea lui Xavier Lacroix, pentru o reabilitare a raportului dintre etica si estetica. Ne vom referi pentru aceasta la o ipoteza facuta de Maurice Bellet[8] . Acesta constata ca referinta dominanta in morala catolica este dreptul: legea, datoria, obligatia, etc. (fapt remarcat si de Xavier Lacroix in critica pe care o face lui M. Foucault). Gradul de libertate al omului este constrans la *„a concepe – a delibera – a decide – a executa."*[9] Ipoteza pe care o face autorul este legata de schimbarea referintei dominante a moralei: de la referinta-drept, la referinta-arta, aceasta din urma privilegind opera de arta, creatia, fecunditatea subiectului, lasand astfel o libertatea mai mare omului. Libertatea omului se vede sporita deoarece omul nu poate decat sa lase sa se nasca si sa creasca in el ceea ce i-a fost dat, fara merit din partea lui. Acest dar primordial este iubirea. Daca pentru referinta-drept, totul este stapanire, control, referinta-arta este nestapanire: *„Artistul stie ca „fortarea" este fara rost. O cat de necesara este munca! Dar fructul delicios vine prin har."*[10]

Dar oare aceasta referinta-arta in morala ar duce la narcisism, intr-un fel de implinire de sine, asa cum ne prezice Lacroix? Dimpotriva, referinta-arta este in esenta relationala ne spune Maurice Bellet, caci opera de arta este loc de comuniune si de mediatizare. Si aceasta pentru ca opera de arta nu este numai eul, sinele, ci ceea ce vine in lume prin mine, adica lucrarile mele, operele mele de arta. Iubirea este daruire reciproca, ascultare reciproca. Bellet opereaza o bulversare completa a moralei (care merge in sensul iubirii evanghelice): de la omul responsabil fata de actele sale si in fata constiintei sale, la grija, tandrete reciproca… sursa a fiintei.

Continuam acest dialog cu X. Lacroix, pentru care etica trebuie sa se lase chestionata de estetica.

Pentru o estetica a eticii

Frumosul vine in intampinarea noastra pentru a se comunica si pentru a ne oferi o explozie a armonicilor in functie de privirea pe care o avem asupra

exterioritatii sau interioritatii. Intr-adevar exista o perceptie intuitiva a frumusetii in experienta erotica care exprima deja o anumita victorie asupra haosului si a uratului. Putem astfel sa determinam : o frumusete plastica, o raza a prezentei, gloria ascunsa, transfigurarea chipului[11] .

„O frumusete plastica" este sesizabila prin trasaturile si formele unui corp sau a unei fete : rotunjimi, silueta, linia nasului, culoarea parului sau a fetei, etc. O frumusete care este apropiata unui obiect de arta. O frumusete exterioara care este la indemana canoanelor culturale sau a modei, care poate seduce si orbi judecata morala. Daca aceasta frumusete mentine privirea in exterior exista o alta modalitate de a percepe frumusetea, si se face pornind de la expresia celui care vede si celui care este vazut.

Daca unele chipuri care nu sunt «frumoase» din punct de vedere al canoanelor frumusetii: trasaturile pot fi dure, piele batrana, severitate, etc. ele manifesta o prezenta, o frumusete pe care autorul o numeste *„stralucirea unei prezente"*. O prezenta, in care formele chipului, sunt un amestec de lumina si obscuritate, de forta si slabiciune, manifestare paradoxala a unui mister pe care autorul il apropie de termenul levinasian de epifanie: un chip ce poarta urma divinului. Privirea s-a schimbat: *„Exterioritatea nu mai face obstacol revelatiei interioritatii; vizibilul devine manifestare a invizibilului"*[12]

Aceasta prezenta poate fi ascunsa cateodata in spatele unor chipuri diforme, monstruoase, nesemnificative, sau chiar infricosatoare. Ochii credintei animati de viata spirituala pot sa ne faca sa percepem *„gloria ascunsa"* care se ofera in spatele acestor chipuri diforme. O glorie ascunsa care ne trimite la cel care o ofera si o poarta : Dumnezeu. Este gloria omului, imagine a lui Dumnezeu desfigurat de pe cruce. Gloria unei fiinte unice, imagine a lui D-zeu, care el insusi a fost desfigurat si palmuit, ce nu poate fi perceputa decat printr-o revelatie.

Uneori aceasta glorie secreta devine vizibila, intr-un *„chip transfigurat"*, locuit de o lumina interioara care-l transforma, Se poate ca aceasta glorie secreta sa devina sensibila. Fiecare dintre noi a intalnit fiinte a caror chip aparea locuit ca de o lumina interioara, transformata de aceasta, *„stralucind de o viata de origine necunoscuta"*. Aceasta viata se inorigineaza in viata Tatalui, a Fiului sau a Sfantului Spirit. O viata la care suntem chemati toti : *«Noi toti care, cu chipul descoperit, stralucim ca si o oglinda de gloria lui D-zeu, noi suntem transfigurati in aceasta imagine, din ce in ce mai glorioasa»* (2Co3,18). Aceasta transformare este rareori vizibila ne spune autorul, dar putem sa o deslusim sub forma bucuriei sau a pacii ce straluceste pe chipul unui om de rugaciune. Vizibilul poate ascunde: *«Esentialul este invizibil ochilor nostri ; nu vedem bine decat cu ochii inimii»*[13] .

In mare virtuos, X. Lacroix reabiliteaza estetica. Autorul se situeaza in perspectiva lui Bellet, a referintei- arta care doreste sa asculte mai mult, vocea gesturilor, chipului, etc., adica mai mult decat spune cuvantul. Dar daca pentru X. Lacroix estetica ramane subordonata eticii, pentru Bellet acest raport este inversat: *„Referinta- drept merge de la invizibil – idealuri si valori – la vizibilitatea*

comportamentelor umane. Referinta-arta merge de la vizibil la invizibil, adica ea cunoaste – ca si pictorul – invizibilitatea vizibilului in vizibilul insusi. Dar nu este acelasi vizibil: primul este strain corpului, al doilea il locuieste."[14]

Extensia experientei estetice de la frumusetea corpului la frumusetea unei vieti, a unei relatii, constituie deja o intuitie etica, prin valorile pe care le exprima: tandrete, recunostinta, etc. Este pacat ca autorul nu fructifica mai mult aceste intuitii. Implinirea omului trece si prin legatura, care include in mod particular relatiile de iubire. Desi X. Lacroix prezinta forme etice si estetice de viata: *„casatoria monogama, viata frateasca, celibatul, …"*[15] legatura nu face obiectul unei cercetari la nivelul articulatiei dintre etica si estetica. Propunem pentru a remedia aceasta omitere o perspectiva de cercetare asa cum se prezinta ea la Eric Fuchs[16]. La fel ca si Bellet, acesta isi propune sa studieze legatura, relatia, ca si opera de arta, ca si cale. Estetica, spune autorul, ne avertizeaza si ne da o lectie asupra pericolului fascinatiei juridice care urmareste discursul etic, pericolul de a fixa norme, reguli. Ea ne avertizeaza in maniera operei de arta *„… artistul stie bine ca atunci cand termina o opera, numai atunci incepe cu adevarat viata acesteia, atunci cand va fi intalnita, chestionata, „integrata" de celalalt, si cand va suscita in celalalt care o priveste, o asculta sau o citeste, aceasta schimbare interioara care va veni la randul ei sa-l imbogateasca in mod misterios"*[17] Estetica ne da o lectie, caci opera nu poate deveni pe deplin opera decat prin recunoasterea acordata de cel care o intalneste. Opera de arta ca si legatura este dar care ma preceda, inainte de a-mi cere ceva. Invers, darul implica exigente pentru ca sa ramana viu. In ceea ce priveste etica, exigenta consta in autenticitate. Este vorba de adevarul subiectului cu el-insusi si fata de legatura ce celalalt (semenul, lumea, Dumnezeu). A doua exigenta este *„refuzul oricarei complezente narcisice cu privire la sine si la societate"*[18].

Vizajul (chipul), un concept cheie pentru X. Lacroix

Abordarea pe care Xavier Lacroix o face este strans legata de filosofia levinasiana, in particular de conceptul de vizaj (chip) si de manifestarea lui: epifania vizajului (chipului). Acest concept deschide subiectul inspre o relatie, inspre o maniera de a fi si inspre o convertire a privirii.

Conceptul de vizaj (chip) este mai intai o invitatie de a intra in relatie. A ma gasi in fata unei priviri inseamna mai intai ca ma gasesc in fata unei prezente, care ma invita la o relatie: *„Daca nu, de ce ar fi asa dificil sa tacem in fata cuiva ? Vizajul cheama cuvantul."*[19] Apoi, conceptul de vizaj, constituie si o maniera de a fi. Diferentiat de figura (nas, ochi, gura), acest concept este o ruptura in continuitatea fiintei. Intre obscur si luminos, evidenta si mister, chipul ne introduce intr-o a patra dimensiune, ne spune X. Lacroix: „profunzimea", o deschidere inspre misterul fiintei care se joaca intre vizibil si invizibil. In cele din urma, acest concept este o invitatie la o convertire a privirii. Aceasta orientare abordeaza corpul uman pornind de la chip, in particular

de la privire, pentru a evita reducerea acestuia la un obiect. Astfel nuditatea unui corp poate fi privita de o maniera care sa nu fie impudica. Numai focalizarea pe una din partile corpului care devine fascinanta poate deveni umilianta, deoarece aceasta parte se substituie intregului corp. Pentru ca privirea sa fie casta, ea trebuie sa porneasca de la chip si nu de la corp. Corpul trebuie sa devina o prelungire a chipului, adica sa devina chip… expresiv, expresia unui subiect. Etimologia cuvantului *vizaj* ne trimite la verbul *a viza*. Privirea devine o privire cu care vizam sau cu care suntem vizati. De aceea un corp nud poate fi onorat cu privirea, poate *„fi imbracat prin calitatea privirii, imbracat de frumusete, daca intelegem prin aceasta «forma pe care dragostea o da lucrurilor» (expresie a poetului Ernest Hello)”*[20]. Privirea casta poate percepe un corp fara sa fie fascinata de el, fara sa si-l aproprieze, fara sa si-l insuseasca, suportand distanta.

Desigur dorinta nu poate fi absenta, *„dar aceasta dorinta nu este numai «concupiscenta», adica apetit ; el este de asemenea si celebratie, recunoastere, omagiu, fervoare.”*[21] Este o virtute rara aceasta privire pura, ne spune autorul, deoarece nu mai sunt obstacole intre persoana si corp, intre vizibil si invizibil.

Aceasta abordare a lui X. Lacroix nu risca sa introduca o ruptura intre idealul etic al privirii pure si realitate, care este asa cum este. Oare viata reala nu ne scapa?

Concluzie

X. Lacroix cauta un sens al uniunii trupesti cu predominanta pe terenul afectivitatii, sentimentului sau al emotiei subiectului. Dar faptul ca autorul investeste subiectul numai cu caracteristici afective, nu risca sa ne ofere perspectiva unui subiect lipsit de orice mediere rationala? In ce ne priveste, este dificil sa ne imaginam nu numai un subiect, dar si o legatura caruia ii lipseste orice mediere rationala? Desigur chestiunea este legata si de tipul de rationalitate vehiculat de autor. Acest fapt ne-a determinat sa reconsideram raportul dintre etica si estetica. Pentru aceasta am solicitat ajutorul lui Maurice Bellet si al lui Eric Fuchs. Am dorit sa revin la o intuitie a lui X. Lacroix, pentru care exista o unitatea originara intre etica si estetica: *«Intre etica si estetica sau intre morala si erotism, relatiile sunt subtile si plurivoce : necesara tensiune, opozitie cateodata, dar si apropiere sau chiar continuitate ; imbogatire mutuala dar si depasire reciproca..»*[22] Dar daca pentru Lacroix, estetica era subordonata eticii, eu am optat pentru o reechilibrare a acestui raport, reechilibrand astfel – fara sa tratez – si riscurile deviantelor si ratacirilor inerente atat eticii cat si esteticii.

Note

[1] Xavier Lacroix, *Le corps de* Chair, Cerf, Paris, 1992, 378p.

[2] Xavier Lacroix, *Le corps de* Chair, Cerf, Paris, 1992, p.79.

[3] Avem de a face cu o reluare a definitiei aristoteliciene a placerii de catre X. Lacroix.

[4] Xavier Lacroix, *Le corps de chair*, Cerf, Paris, 1992, p.80.

[5] M. Maffesoli, *Au creux des apparences. Pour une éthique de l'esthétique*, Plon, Paris, 1990.

[6] M. Foucault, *Usages des plaisirs,* Gallimard, Paris, 1984 si *Le soucis de soi*, Gallimard, Paris, 1984. traduse si in limba romana in : *Istoria sexualitatii*, Timisoara, Ed. de Vest, 1995.

[7] M. Foucault, *Usages des plaisirs,* Gallimard, Paris, 1984, p. 275.

[8] Maurice Bellet, L'autre référence : de la morale comme art d'aimer. In : *Le supplément*, 180, 1992, Paris, Cerf.

[9] Maurice Bellet, L'autre référence : de la morale comme art d'aimer. In : *Le supplément*, 180, 1992, Paris, Cerf, p.28

[10] Maurice Bellet, L'autre référence : de la morale comme art d'aimer. In : *Le supplément*, 180, 1992, Paris, Cerf, p.28.

[11] Trimitem la o succinta dar foarte frumoasa prezentare a acestor perceptii pe care le face Xavier Lacroix in *Le corps et l'esprit*, Paris, Ed. Vie chrétienne, nr.398.

[12] Xavier Lacroix, *Le corps de Chair*, Cerf, Paris, 1992, p.89.

[13] Xavier Lacroix, *Le corps et l'esprit*, Ed. Vie chrétienne, Paris, nr.398, p.14.

[14] Maurice Bellet, L'autre référence : de la morale comme art d'aimer. In : *Le supplément*, 180, 1992, Paris, Cerf, p.27.

[15] Xavier Lacroix, *Le corps de chair*, Cerf, Paris, 1992, p.89.

[16] E. Fuchs, Le questionnement mutuel de l'éthique et de l'esthétique. In : *Le supplément*, 180, 1992, p. 22-37.

[17] Eric Fuchs, Le questionnement mutuel de l'éthique et de l'esthétique. In : *Le supplément*, 180, 1992, p. 17.

[18] Eric Fuchs, Le questionnement mutuel de l'éthique et de l'esthétique. In :: *Le supplément*, 180, 1992, p. 15.

[19] Xavier Lacroix, *Le corps et l'esprit*, Ed. Vie chrétienne, Paris, nr.398, p.18.

[20] Xavier Lacroix, *Le corps et l'esprit*, Ed. Vie chrétienne, Paris, nr.398, p.19.

[21] Xavier Lacroix, *Le corps et l'esprit*, Ed. Vie chrétienne, Paris, nr.398, p.19.

[22] Xavier Lacroix, *Le corps de chair*, Cerf, Paris, 1992, p. 76.